

УДК: 159.9

orcid.org/0000-0002-3553-1106

doi.org/10.5281/zenodo.401056

О.В. Вдовиченко
Південноукраїнський педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського, м. Одеса

ПСИХОДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ ДО РИЗИКУ У РІЗНИХ СФЕРАХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлено опитувальник готовності до ризику у різних сферах життєдіяльності як психодіагностичний інструмент для визначення міри вираженості видів готовності до ризику. У структурі опитувальника готовності до ризику виділяються компоненти готовності до ризику у сфері здоров'я, спілкування, простору, задоволення, спорту, професії, суспільного життя та інтелектуальної діяльності. Охарактеризовано конвергентну та дискримінативну валідність методики шляхом визначення кореляційних зв'язків показників готовності до ризику та показників життєстійкості, психологічного благополуччя, самоефективності.

Ключові слова: психологія ризику, готовність до ризику у різних сферах життєдіяльності, психодіагностична методика, валідність та надійність методики.

О.В. Вдовиченко

ПСИХОДИАГНОСТИКА ГОТОВНОСТИ К РИСКУ В РАЗНЫХ СФЕРАХ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье представлен опросник готовности к риску в различных сферах жизнедеятельности как психодиагностический инструмент для определения степени выраженности видов готовности к риску. В структуре опросника готовности к риску выделяются компоненты готовности к риску в сфере здоровья, общения, пространства, удовольствия, спорта, профессии, общественной жизни и интеллектуальной деятельности. Охарактеризованы конвергентная и дискриминативная валидность методики путем определения корреляционных связей показателей готовности к риску с показателями жизнестойкости, психологического благополучия, самоэффективности.

Ключевые слова: психология риска, готовность к риску в различных сферах жизнедеятельности, психодиагностическая методика, валидность и надежность методики.

O.V. Vdovichenko

RISK WILLINGNESS IN DIFFERENT SPHERES OF LIFE PSYCHODIAG- NOSTICS

The article presents a questionnaire of willingness to take risks in the various spheres of life as a psychodiagnostic tool to determine the severity of types of risk willingness. In the structure of the questionnaire of willingness to take risks are allocat-

ed to the components of preparedness in the field of health risk, communication risk, space risk, fun risk, sports risk, professional risk, public life risk and the risk of intellectual activity. We characterize the convergent and discriminative validity of the method by determining correlations of willingness to risk indicators with indicators of resilience, psychological well-being, self-efficacy.

Keywords: psychology of risk, willingness to take risks in the various spheres of life, psycho-diagnostic method, the validity and reliability of the technique.

Постановка проблеми. Готовність до ризику виступає як професійно-необхідна властивість особистості, включеної о низки сфер діяльності – спортивної, побутової, суспільно-корисної, професійно-специфічної тощо. Однак на сьогодні не існує спеціального психодіагностичного інструментарію, який би враховував готовність до ризику не тільки з позиції інтегральної якості суб'єкта діяльності, а й з позицій реалізації цієї якості у різних сферах життя.

У психологічній науці ризик розглядається як можлива небезпека несприятливого завершення ситуації (О.М. Яницький, Н.О.Альшина), як активність людини у ситуації невизначеності (В.Ф. Капустін, К.К. Платонов, О. Ренн), як прогностична оцінна категорія у ситуації невизначеності (Т.В. Корнілова, Г.М. Солнцева, А. Тверські), як вибір з багатьох альтернатив (В.С. Ібрагімова, В.В. Ойгензіхт), як дії навамання (Є.П. Льїн). Розробка психодіагностичного інструментарію схильності до ризику здійснювалась О.П. Санніковою, С.В. Биковою, розповсюдженими у психологічних дослідженнях виявляються такі методики, як ОФР-25, тест оцінки ціннісних орієнтацій та готовності до ризику під час прийняття ризикових рішень В.М. Львова, Н.Л. Шликової, методика психодіагностики схильності до екстремально-ризикової поведінки М. Цукерман, діагностична методика схильності до ризику О.Г. Шмельова. Проблематика готовності до ризику у різних сферах життєдіяльності у сучасній психодіагностиці не була висвітлена.

Мета дослідження – створення та апробація опитувальника, спрямованого на діагностику готовності особистості до ризику.

Вибірка і методики дослідження. Психометричну вибірку дослідження склали 553 особи у віці від 14 до 55 років, 331 жіночої статі та 224 — чоловічої. Обробка даних проводилася в пакеті StatSoft STATISTICA 6.

Виклад основного матеріалу.

Опитувальник готовності до ризику у різних сферах життєдіяльності характеризується інтраіндивідуальною стійкістю та розподілом близьким до нормального. Для кожного твердження досліджуванним пропонувалося вибрати одну із семи варіантів відповідей згідно зі шкалою Лайкерта: «зовсім не вірно», «не вірно», «не могу визначитись», «вірно», «повністю

вірно». Досліджуваним пропонувалася наступна *інструкція*: «Шановний респонденте, оцініть, будь ласка, в балах від 1 до 5, наскільки Ви вважаєте дані висловлювання вірними по відношенню до самого себе. При оцінці використовуйте наступну шкалу: «зовсім не вірно 1 2 3 4 5 повністю вірно».

Надійність опитувальника. Першим кроком в обробці отриманих «сирих» даних була перевірка внутрішньої узгодженості опитувальника. Для цього розраховувалася статистика альфа Кронбаха для шкали, що включає всі 80 пунктів. Величина альфа Кронбаха для шкали із 80 запитань склала 0,927, що є вищою за мінімально припустиму величину, яка становить 0,7.

Пункти 5, 11, 26, 43 погіршують надійність опитувальника, після їх виділення величина альфа становила 0,930.

Конструктна валідність опитувальника. Для виявлення внутрішньої структури методики проводиться факторний аналіз, що дозволяє операціоналізувати трактування методики як сукупності латентних факторів (шкал) і спостережуваних змінних (пунктів), виявити і проаналізувати структуру зв'язків латентних змінних досліджуваної методики з критерійними латентними і вимірюваними змінними, тобто визначити факторний склад і факторні навантаження результату методики.

За результатами експлораторного факторного аналізу (з кутовим обертанням) було виділено вісім факторів, які не корелюють один з одним (коефіцієнти кореляції становлять від 0,07 до 0,09).

Перший фактор (інформативність 15,32%) утворили пункти: 1, 2, 4, 8, 9, 6, 7, 3, 10 (представлені у порядку убунання факторного навантаження). Зміст пунктів, що утворили даний фактор, (наприклад, пункт 1 «Я готов(а) приймати лікарства, даже если при этом могут возникнуть серьезные побочные эффекты», або 4 «Смогу зайти в дом к знакомому, который болен вирусной инфекцией» розкриває зміст *готовності до ризику у сфері здоров'я*.

Другий фактор (інформативність 14,43%) представлений пунктами 13, 12, 16, 14, 17, 19, 20. Психологічний зміст фактору виявляється у пункті 13 «Смогу рассказать свой секрет кому-нибудь» або 12 «Способен(а) высказать свою точку зрения, противоположную мнению начальника», тому фактор позначається, як *готовність до ризику у міжособистісному спілкуванні*.

Третій фактор (інформативність 12,03%) об'єднав наступні пункти: 24, 23, 27, 29, 30 та 28 (також перераховані у порядку убунання факторного навантаження). Психологічний зміст пунктів, що утворили цей фактор (показовими є пункт 24 (із найбільшим навантаженням (0,876) «Буду использовать офисную технику, оборудование, автотранспорт компании в

личних цілях, даже якщо існує ймовірність того, що об цьому знає керівництво») полягає у здатності йти на ризик заради досягнення результатів діяльності у професійній сфері, тому фактор може бути названий *готовність до ризику у професійній сфері*.

Четвертий фактор (інформативність 10,28%) утворений пунктами 33, 31, 32, 36, 34, 35, 37, 39, 40, 38. Так, наприклад пункт 33 «Способен(а) зайти в ліфт з підозрливим чоловіком», або 37 «Способен(а) поїхати в країну на відпочинок, де є ймовірність стихійних лих», свідчать про готовність до ризику у ситуаціях пересування, подорожей, на вулиці тощо, тому даний фактор може бути позначений як *готовність до ризику у просторовій сфері*.

П'ятий фактор (інформативність 7,23%) утворений пунктами 42, 44, 45, 50. Так, наприклад пункт 42 «Смогу використати незалежні джерела інформації, навіть якщо є ймовірність негативних наслідків» описує здатність особистості до розумової діяльності в умовах браку інформації, тому даний фактор може бути позначений як *готовність до ризику в інтелектуальній сфері*.

Шостий фактор (інформативність 7,11%) утворений пунктами 56, 51, 52, 55, 54, 57, 58, 60. Так, наприклад пункт 56 «Способен(а) запливати далеко від берега» або 58 «Смогу дістатися до місця новим маршрутом» пояснюють здатність особистості до ризику на відпочинку, тому може бути названий як *готовність до ризику у сфері задоволення*.

Сьомий фактор (інформативність 6,21%) утворений пунктами 62, 65, 61, 67, 68, 70, 63, 64, 66. Наприклад, пункт 62 «Способен(а) брати участь у спортивних змаганнях, щоб продемонструвати своє превосходство» описує прагнення особистості займатися спортивною діяльністю та наполегливість у спортивних досягненнях, тому даний фактор може бути позначений як *готовність до ризику у сфері спорту*.

Восьмий фактор (інформативність 5,08%) утворений пунктами 71, 73, 72, 75, 77, 74, 76, 80, 79. Зміст фактору описується пунктом 71 «Готов(а) своє вільне час присвятити волонтерській діяльності, незважаючи на небезпеку для життя в «гарячій точці», тому даний він може бути позначений як *готовність до ризику у сфері суспільного життя*.

Пункти 15, 18, 21, 22, 25, 41, 46, 47, 48, 49, 53, 78 не досягають граничного значення за факторним навантаженням, тому були видалені з кінцевої версії опитувальника.

Побудова нормативної шкали. В таблиці 1 представлені описові статистики «Опитувальника мотивації відмови від паління». При розбивці на три інтервали граничні значення норми для показника готовності до ризику у сфері здоров'я – 18-33 балів, для показника готовності до ризику в міжособистісній сфері – 16-27 балів, для показника готовності до ризику у

професійній сфері – 15-22 бала, для показника готовності до ризику у просторовій сфері – 25-38 балів, для показника готовності до ризику в інтелектуальній сфері – 9-15 балів, для показника готовності до ризику у сфері задоволення – 19-28 балів, для показника готовності до ризику у сфері спорту – 24-38 балів, для показника готовності до ризику у сфері суспільного життя – 24-38 балів.

Таблиця 1

Описові статистики «Опитувальника мотивації відмови від паління»

Показники готовності до ризику (ГР)	Описові статистики			
	Mean	Min	Max	St.d.
ГРЗ – Сфера здоров'я	28,16	8,00	40,00	7,65
ГРМО – Міжособистісна сфера	25,82	7,00	35,00	3,28
ГРПФ – Професійна сфера	18,16	6,00	30,00	5,12
ГРПР – Просторова сфера	33,68	10,00	50,00	12,10
ГРІ – Інтелектуальна сфера	12,34	4,00	20,00	4,34
ГРЗВ – Сфера задоволення (хобі, відпочинок)	22,45	8,00	40,00	5,43
ГРС – Спорт	33,67	9,00	45,00	7,89
ГРСЖ – Сфера суспільного життя	32,61	9,00	45,00	8,19

Готовність до ризику у сфері здоров'я представлена низьким рівнем установки на збереження та поліпшення власного здоров'я у ситуації браку інформації про наслідки лікувальних та профілактичних мір, недовірливим та песимістичним ставленням до впливу неперевірених заходів на власне здоров'я. Високий рівень готовності до ризику у сфері здоров'я характеризує здатність особистості до ризикових вчинків заради поліпшення стану здоров'я. Така особистість, з одного боку, довіряє експертам в області охорони здоров'я, з іншого – сама приймає рішення про шляхи та засоби лікування.

У міжособистісній сфері низький рівень готовності до ризику проявляється через скритність і надмірну обережність, перевагу порівняно тихого і спокійного життя без будь-яких конфліктних і небезпечних для життя ситуацій, конформізм. Внаслідок цього у індивіда скорочується коло спілкування та діапазон шляхів самореалізації у спілкуванні, навчанні та роботі. У міжособистісній сфері обережність характеризується відсутністю відкритості у спілкуванні з оточуючими людьми і упередженістю до співрозмовників, що створює труднощі при налагодженні контактів. Таким людям подобається життя, що протікає за розкладом, без несподіванок. Помірний рівень готовності до ризику у міжособистісній сфері пе-

редбачає відстоювання своїх інтересів, самокритичність. Більшість успіхів і досягнень засновані на витриманості при прийнятті важливих рішень, раціональності. У міжособистісних відносинах особам з високим рівнем готовності до ризику подобається все незвичайне, вони сумують, коли в житті немає ризику, небезпеки, змін. Рішення приймають самостійно, оточенню вони здаються агресивними.

У професійній сфері низький рівень готовності до ризику проявляється через надмірну обережність у веденні бізнесу або виконанні професійних обов'язків, перевагу порівняно спокійного ритму роботи, стабільного режиму праці, уникнення будь-яких конфліктних ситуацій у виробничій сфері, конформізм у стосунках з керівництвом та колегами. Внаслідок цього у індивіда скорочується можливості кар'єрного зростання. При низькій готовності до ризику у сфері професійної діяльності складно приймати самостійні робочі рішення, часом така пасивність говорить про відсутність лідерських якостей, що заважає кар'єрному зростанню індивіда. Помірний рівень готовності до ризику у міжособистісній сфері передбачає відстоювання своїх професійних інтересів, самокритичність, асертивність у виробничих стосунках. Кар'єрний успіх і професійні досягнення засновані на витриманості та раціональності. У професійних стосунках особам з високим рівнем готовності до ризику подобаються нові проекти, все незвичайне, вони сумують, коли у професійному житті все визначено, обмежено рамками професійних обов'язків та ділового кодексу. Професійні рішення приймають самостійно та креативно.

У просторовій сфері низький рівень готовності до ризику передбачає песимістичний погляд на наслідки будь-якого пересування, обмежує позитивні емоції, звужує знання про навколишній світ. У просторовій сфері така особистість намагається уникати небезпечних ситуацій, тобто при переміщенні, пересуванні вона не схильна до ризикованих заходів, сторониться обставин, які можуть спричинити за собою отримання травми. Помірний рівень готовності до ризику у просторовій сфері передбачає уникнення небезпечних ситуацій, при переміщенні, пересуванні така особистість не схильна до ризикованих заходів, сторониться обставин, які можуть спричинити травму. Високий рівень готовності до ризику у просторовій сфері передбачає тенденцію до енергійного способу життя, а також тих ситуацій, яких більшість людей уникає.

В інтелектуальній сфері низький рівень готовності до ризику свідчить про розумову ригідність, обмеженість творчого мислення, стандартність оцінок, суджень і думок. Помірний рівень готовності до ризику в інтелектуальній сфері свідчить про самостійність та нестандартне мислення у невизначених ситуаціях. Високий рівень інтелектуального ризику

говорить про креативність, оригінальність, самостійність особистості в інтелектуальній сфері та готовність до прийняття невважених рішень.

У сфері задоволення низький рівень готовності до ризику передбачає обмеження особистості власних можливостей відпочинку та дозвілля, страх виражати власні емоції, страх бути смішним та непривабливим у ситуаціях ризику на відпочинку. У сфері дозвілля така особистість намагається уникати незручних та кумедних ситуацій, вона уникає веселих заходів, конкурсів, танців, змагань. Помірний рівень готовності до ризику у сфері дозвілля передбачає вибіркове ставлення та способів відпочинку: уникнення небезпечних ситуацій та здатність до ризику у відносно безпечних видах дозвілля. Високий рівень готовності до ризику у просторовій сфері передбачає тенденцію до енергійного способу відпочинку та дозвілля, а також тих ситуацій, яких більшість людей уникає.

У спортивній сфері низький рівень готовності до ризику передбачає обмеження фізичної активності, уникнення небезпечних видів спорту, страх травмування. У сфері спорту така особистість віддаватиме перевагу шахам, а не лижам чи альпінізму. Помірний рівень готовності до ризику у сфері дозвілля передбачає вибіркове ставлення та занять спортом: уникнення небезпечних ситуацій у спорті та здатність до засвоєння нових, відносно небезпечних видів спорту. Високий рівень готовності до ризику у просторовій сфері передбачає тенденцію до вибору нових видів спортивних занять, готовність випробувати себе у відносно небезпечних ризикових видах спорту.

У сфері суспільного життя низький рівень готовності до ризику характеризує особистість, яка уникає активної суспільно-корисної діяльності, має страх публічних виступів, взаємодії з малознайомими людьми. Помірний рівень готовності до ризику характеризує особистість з широкими соціально-політичними інтересами, альтруїстичною спрямованістю, вираженими організаторськими здібностями. Високий рівень готовності до ризику у сфері суспільного життя передбачає здатність до організаторської діяльності та прагнення управляти іншими, інтерес до суспільного життя, що виражається в соціальній активності, сміливість та рішучість у соціальній активності.

Ретестова надійність опитувальника. Повторне тестування однієї і тієї ж вибірки (110 респондентів) було проведено з інтервалом у три тижні. Кореляція між результатами першого та другого тестування виявилася на рівні $r = 0,732$, що свідчить про достатньо високу ретестову надійність опитувальника.

Конвергентна та дискримінативна валідність методики перевірялась шляхом визначення кореляційних зв'язків показників мотивації відмови від паління та методик діагностики життестійкості С. Мадді (в адап-

тації Д. Леонтєва) [2], шкали психологічного благополуччя К. Ріфф [3], шкали загальної самоефективності Р. Шварцера і М. Єрусалема [4] (конвергентна валідність), ОФР-25 Т.В. Корнилової для оцінки готовності до ризику та раціональності (дискримінативна валідність) [1].

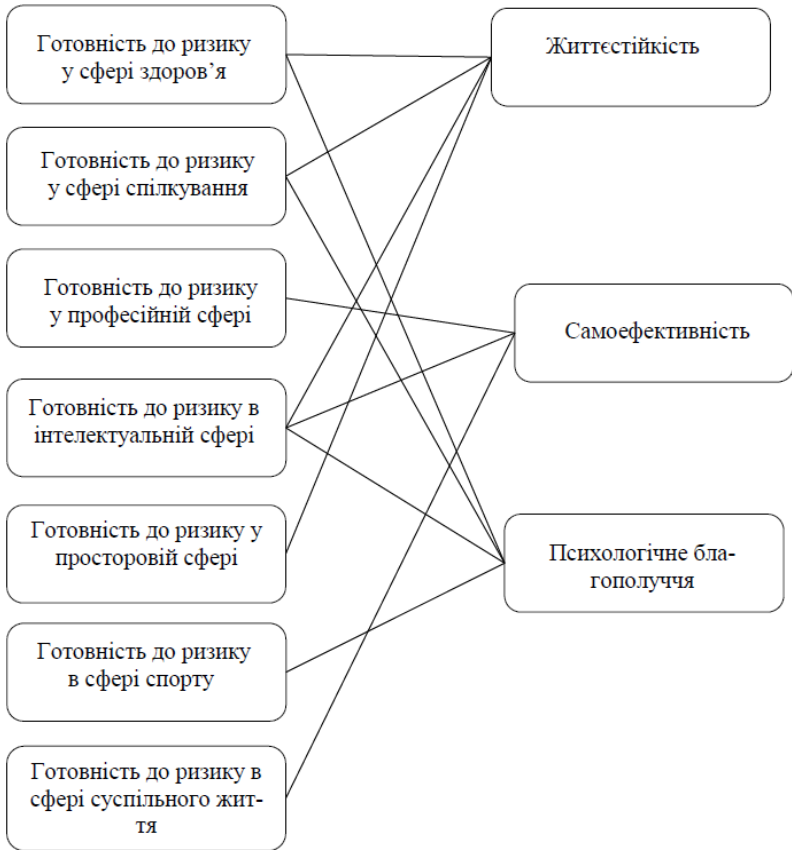

Рис. 1 Кореляційні зв'язки показників готовності до ризику у різних сферах життєдіяльності та показників життєстійкості, психологічного благополуччя та самоефективності, $n=110$.

Готовність до ризику в інтелектуальній сфері пов'язана з показниками життєстійкості (0,342, $p<0,0001$), самоефективності (0,567, $p<0,0001$) та суб'єктивного благополуччя (0,245, $p<0,001$). Готовність до ризику у

просторовій сфері передбачає високу життєстійкість (0,234, $p < 0,001$), готовність до ризику в сфері спорту – високий рівень психологічного благополуччя (0,331, $p < 0,0001$). Готовність до ризику в сфері суспільного життя позитивно пов'язана з показниками життєстійкості (0,345, $p < 0,0001$).

Самоефективність може підвищити або знизити готовність до здійснення активних дій, особливо у складних ситуаціях. Отже, уявлення особистості про власну ефективність та успішність у діяльності властива особам, які мають готовність до ризику у різних сферах діяльності, зокрема у професійній, інтелектуальній та суспільно-корисній сферах життя. Життєстійкість як система переконань про себе, світ, відносінах з ним, які дозволяють людині витримувати і ефективно долати стресові ситуації, властива особам, які готові до ризику у сфері здоров'я, спілкування, розумової діяльності та суспільного життя. В одній і тій же ситуації людина з високою життєстійкістю рідше перебуває у стресовому стані, готова до ризику і краще справляється з ризиковими та стресовими ситуаціями. Психологічне благополуччя як повнота самореалізації людини в конкретних життєвих умовах і обставинах, знаходження «творчого синтезу» між відповідністю запитам соціального оточення і розвитком власної індивідуальності [3] передбачає готовність до ризику у сфері здоров'я, спілкування, розумової діяльності та спорту.

У таблиці 2 подано результати дискримінативної валідності методи- ки діагностики мотивації відмови від паління.

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки показників мотивації відмови від паління та показників ступеня ніотинової залежності

Показники готовності до ризику за авторською методикою	Показники ОФР-25	
	Готовність до ризику	Раціональність
Сфера здоров'я	-0,008	0,032
Міжособистісна сфера	0,004	-0,020
Професійна сфера	0,012	-0,034
Просторова сфера	0,109	-0,009
Інтелектуальна сфера	0,016	-0,031
Задовolenня (хоббі, відпочинок)	0,018	-0,063
Спорт	0,017	-0,112
Сфера суспільного життя	0,087	-0,009

Визначення дискримінативної валідності здійснювалося шляхом встановлення значущості зв'язків показників ступеня готовності до ризи-

ку та раціональності із показниками готовності до ризику у різних сферах життєдіяльності. З таблиці 2 видно, що представлені методики по-різному розкривають природу готовності до ризику.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У структурі опитувальника готовності до ризику у різних сферах життєдіяльності виділяються компоненти сфери здоров'я, міжособистісної сфери, професійної сфери, просторової сфери, інтелектуальної сфери, сфери задоволення (хобі, відпочинок), сфери спорту та сфери суспільного життя. Домінування готовності до ризику у тій чи іншій сфері в індивідуальному профілі особистості ризику дозволяють прогнозувати успішність її діяльності. Дана психодіагностична методика відповідає сучасним вимогам до психометричного обґрунтування особистісних опитувальників. Стандартизація опитувальника показала його високу тест-ретестову надійність та валідність. Опитувальник може бути використаний для психодіагностики особистості ризику на різних етапах онтогенезу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнилова Т.В. Психология риска и принятия решений / Т.В. Корнилова. — М.: Аспект Пресс, 2003. — 286 с.
2. Леонтьев Д.А. Тест жизнестойкости / Д.А. Леонтьев, Е.И. Рассказова. — М.: Смысл, 2006. — 63 с.
3. Лепешинский Н.Н. Адаптация опросника «Шкала психологического благополучия» К. Рифф. // Н.Н. Лепешинский / Психологический журнал. — Т. 28. — №3. — 2007. — С. 24-37.
4. Шварцер Р. Русская версия шкалы общей самооффективности Р. Шварцера и М. Ерусалема / Р. Шварцер, М. Ерусалем, В. Ромек // Иностранная психология. — №7. — 1996. — С. 46-56.

Надійшла до редколегії 02.03.2017